

Луканьова Людмила Олексіївна,

ORCID ID: 0009-0002-7392-2850

старший викладач кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Волинський національний університет імені Лесі Українки

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МОТОРНОЇ СФЕРИ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ТА МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З ПОРУШЕННЯМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF THE MOTOR SKILLS OF PRESCHOOL AND YOUNG SCHOOL-AGE CHILDREN WITH INTELLECTUAL DEVELOPMENT DISABILITIES

У статті визначено та обґрунтовано сучасні науково-практичні аспекти формування навичок загальної та дрібної моторики дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку.

Автором здійснено теоретичний аналіз наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних дослідників щодо сутності, чинників виникнення, характеристики порушень моторного та сенсомоторного розвитку як специфічного виду порушень у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку з порушенням інтелектуального розвитку; окреслено основні причини виникнення порушень розвитку моторної сфери; визначено особливості функціонування та труднощі корекції загальної та дрібної моторики рук означеної категорії дітей, обумовлені специфікою їх загального розвитку.

У дослідженні науково доведено важливість раннього виявлення порушень моторики та визначення факторів, які ускладнюють проведення корекційно-розвиткової роботи (наявність супутніх психосоматичних захворювань, коморбідних розладів, наслідків тривалого перебування в умовах пізнавальної, соціальної і емоційної депривації).

Встановлено, що діти дошкільного та молодшого шкільного віку з вродженими або рано набутими стійкими порушеннями пізнавальної діяльності значно поступаються за показниками моторного та сенсомоторного розвитку в дітям з нейротиповим розвитком.

Новизна дослідження полягає в необхідності застосування у корекційно-педагогічному процесі єдиного клініко-психолого-педагогічного підходу на принципах міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного процесу; застосуванні додаткових традиційних та інноваційних засобів розвитку дрібної моторики; створення спеціального розвиваючого середовища, яке буде цікавим та пізнавальним для дитини з порушенням інтелектуального розвитку.

Ключові слова: діти з порушенням інтелектуального розвитку, інклюзивне навчання, загальна моторика, дрібна моторика, сенсомоторика.

The article identifies and substantiates contemporary scientific and practical aspects of developing gross and fine motor skills in preschool and early school-age children with intellectual disabilities.

The author conducts a theoretical analysis of scientific research by domestic and foreign researchers on the essence, factors of occurrence, and characteristics of motor and sensorimotor development disorders as a specific type of disorder in preschool and primary school children with intellectual disabilities. outlined the main causes of motor development disorders in children with intellectual disabilities; identified the peculiarities of functioning and difficulties in correcting gross and fine motor skills of the hands in this category of children, due to the specifics of their overall development.

The study scientifically proves the importance of early detection of motor disorders and identification of factors that complicate corrective and developmental work (the presence of concomitant psychosomatic diseases, comorbid disorders, the consequences of prolonged exposure to cognitive, social, and emotional deprivation).

It has been established that preschool and early school-age children with congenital or early-acquired persistent cognitive impairments significantly lag behind children with neurotypical development in terms of motor and sensorimotor development.

The novelty of the study lies in the need to apply a unified clinical, psychological, and pedagogical approach in the correctional and pedagogical process based on the principles of interdisciplinary interaction and maximum individualization of the educational and correctional process; the use of additional traditional and innovative means of developing fine motor skills; the creation of a special developmental environment that will be interesting and informative for children with intellectual disabilities.

Key words: children with intellectual disabilities, inclusive education, gross motor skills, fine motor skills, sensorimotor skills.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти в Україні особливу важливість набуває застосування інноваційних освітніх технологій у навчально-виховному процесі, зокрема в роботі з дітьми, які мають порушення інтелектуального розвитку.

Останніми роками спостерігається тривожна тенденція до зростання кількості дітей із різними формами порушень інтелектуального розвитку. Основна увага зосереджується на механізмах виникнення таких порушень, серед яких найбільш поширеними є органічні ураження структур мозку, відповідальних за розвиток моторних функцій.

Комплекс освітньо-корекційної роботи з дітьми, які мають такі порушення, ґрунтується на врахуванні особливостей інтелектуального та психічного розвитку цієї категорії, характеру порушень, збережених можливостей, попереднього досвіду виховання. Він охоплює різні напрями, спрямовані на гармонійний розвиток дитини. Одним із ключових напрямів є робота над розвитком моторної та сенсомоторної сфери.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями встановлено, що діти з вродженими або рано набутими стійкими органічними порушеннями інтелектуального розвитку поступаються за показниками моторної та сенсомоторної активності в спілкуванні, грі, вольовій регуляції дітям з типовим розвитком. Причинно-наслідковий зв'язок між моторною та розумовою активністю – науково доведений факт.

Порушення рухів гальмує активність психіки, а зменшення активності психіки гальмує моторну активність особи.

У спеціальній літературі термін «загальна моторика» позначає рухову активність організму, окремих його органів і частин, а «моторика дітей» означає сукупність рухових реакцій, властивих дитячому віку [2].

У сучасній корекційній психопедагогіці чимало праць присвячені систематизації та комплексному аналізу розвитку психіки дитини з типовим розвитком та з інтелектуальними порушеннями, у яких визнається єдність взаємодії моторних, пізнавальних і емоційних виявів. Розуміння цієї психомоторної взаємодії особливо важливе для дослідження порушень інтелектуального розвитку як педагогічної проблеми [4].

А. Шинкарюк зазначає: «Розвиток дитини як суб'єкта діяльності та спілкування, як особистості, залежить від її рухових спроможностей...» [6].

Н. Ботнарева зазначає, що тяжкі порушення рухової сфери – низка причин, що ускладнюють

формування у дітей з особливими освітніми потребами рухових умінь і навичок, що впливають на їхню соціальну адаптацію. А оскільки педагогічна допомога означеної категорії дітей спрямована на адаптацію до життя в суспільстві, то корекційним педагогам необхідно розробити комплексну відновлювальну програму, спрямовану на подолання психомоторних порушень [1].

Мета статті полягає у науковому та практичному аналізі сенсомоторного розвитку дітей з типовим розвитком та з дітей зі стійкими порушеннями інтелектуальної сфери.

Виклад основного матеріалу. Моторно-сенсорна сфера є основним джерелом наших уявлень про навколишній світ. Особливо інтенсивно вона розвивається в ранньому дитинстві, коли дитина починає здійснювати перші маніпулятивні дії, що впливають на формування центральної нервової системи загалом.

Наукові дослідження І. Павлова щодо рухового аналізатора, а також механізмів взаємодії кори головного мозку та підкірки, стали основою концепції про функціональну локалізацію нервової системи. Усі функції мозку, зокрема й моторні, є результатом спільної роботи різних ділянок центральної нервової системи. Кожен рух або дія регулюється через певні елементи складної функціональної системи.

Подальший розвиток вчення про діяльність кіркового відділу рухового аналізатора знайшов своє відображення у працях О. Лурія, який детально дослідив роль окремих зон кори головного мозку у виконанні рухових актів.

Пізнання світу дитиною починається з рухових дій та моторних процесів.

Розвиток моторної та сенсорної сфери у перший рік життя є значущими показниками нормального або порушеного розвитку. Одним з факторів порушення психофізичного розвитку є патогенез, який спричиняє виникнення інтелектуальних порушень. Серед дітей з обмеженими можливостями майже завжди спостерігається недорозвиток моторики. Ці проблеми охоплюють як велику, так і дрібну моторику, уповільнюючи засвоєння рухових навичок, автоматизація яких вимагає значно більше часу та зусиль. Такі навички зазвичай виявляються нестійкими й схильними до швидкого розпаду. Часто порушення моторної сфери проявляються через повторювані стереотипні рухи, які супроводжуються незграбністю, низькою координацією, надмірною уповільненістю чи, навпаки, імпульсивністю. Ці особливості серйозно ускладнюють

формування навіть найпростіших і життєво важливих умінь та навичок. У дітей із порушенням розвитку моторно-сенсорної сфери в шкільному віці виникають значні труднощі у навчанні. Вони зазнають труднощів у засвоєнні досвіду взаємодії з навколишнім середовищем, мають особливості аналітико-синтетичної діяльності та проблеми з емоційно-вольовою регуляцією, що ще більше ускладнює навчальний процес і соціалізацію.

Розглянемо характерні риси сенсомоторного розвитку дітей дошкільного віку. Зазвичай, більшість дітей із нормальним психофізичним розвитком у віці 4–6 років демонструють належний рівень координації рухів, здатність змінювати ритм та темп своїх дій. У цьому віці у них значно поліпшуються навички зорово-моторної координації, формується здатність до екстраполяції, а також розвивається спритність рук. Програмування та контроль довільних дій здійснюється завдяки механізмам зворотного зв'язку в межах функціональної зорово-моторної системи. Діти цього віку здатні малювати елементарні фігури, а також створювати конструкції за допомогою будівельних матеріалів, зокрема кубиків.

На противагу цьому, аналіз моторної сфери дітей із порушеннями інтелектуального розвитку свідчить про значне відставання у розвитку таких показників, як сила, швидкість рухових дій та витривалість; ці характеристики є нижчими у всіх вікових групах порівняно з їхніми однолітками із типовим розвитком.

Кінестетична чутливість також виявляється недостатньо розвиненою, через що невірноваженість моторики стає більш помітною під час виконання складних рухових завдань. Такі завдання потребують точного керування рухами, регуляції м'язових зусиль, просторово-часової організації рухових актів, перехресної координації та словесного супроводу дій.

Стійке органічне порушення пізнавальної діяльності часто супроводжується координаційною ригідністю, яка проявляється у труднощах подолання звичних моторних шаблонів навіть у ситуаціях, що потребують змін. Ця сенсомоторна недостатність є наслідком аномалій у перцептивній сфері, зокрема порушень у сприйнятті руху та орієнтування в просторі, а також недостатнього розвитку дослідницьких можливостей у дітей з порушенням інтелектуального розвитку. У дітей молодшого дошкільного віку з такими порушеннями переважають випадкові і мимовільні дії, в той час як координовані, цілеспрямовані дії залишаються слабо сформованими або

практично відсутніми. До того ж у них спостерігається дефіцит вольових компонентів, необхідних для подолання м'язової втоми, яка швидко наростає в процесі виконання фізичних завдань.

Для дітей старшого дошкільного віку зі стійкими органічними порушеннями пізнавальної діяльності однією з визначальних характеристик рівня сенсомоторного розвитку є здатність до самоконтролю під час здійснення психофізичної активності.

Одним з важливих критеріїв самоконтролю виступає можливість відкладати виконання певних дій, які відповідають наміру дитини, на більш пізній час задля обдумування стратегій та засобів реалізації своїх планів.

Досліджуючи процес наслідування, варто звернути увагу на те, чи здатна дитина з інтелектуальними порушеннями повторювати дії дорослих та чи відображає її наслідування основний зміст ситуації. Особливо важливо встановити, наскільки сформовані у дітей мотиви пізнавальної діяльності, які базуються на бажанні відповідати вимогам дорослих, формувати власні критерії для оцінювання власних вчинків, а також забезпечують більше самостійності в їх активності.

У шкільному віці недоліки моторики у дітей з такими порушеннями зазвичай значно згладжуються завдяки корекційно-виховній роботі, яка систематично проводиться як на заняттях, так і в позаурочний час. Поступово їх рухи стають більш чіткими, координованими та плавними. До завершення навчання багато учнів цієї категорії впевнено виконують різні рухові дії – ходять, танцюють, бігають, грають у м'яч, а також справляються з досить складними побутовими і виробничими завданнями.

Корекційні комплекси, спрямовані на розвиток моторики, включають такі види вправ:

- статичні (утримання певної пози);
- динамічні (розвиток рухливості і переключення між позиціями);
- розслаблюючі (нормалізація тону м'язів).

Методичні засоби для розвитку моторних навичок у дітей як дошкільного, так і шкільного віку варто добирати надзвичайно ретельно, ураховуючи поставлені цілі та вікові особливості кожної дитини. Таким чином, удосконалення рухових умінь та моторики у дітей з інтелектуальними порушеннями є важливою частиною їх загального розвитку, яку можливо реалізувати в сучасному освітньому середовищі.

Особливості формування моторної сфери можуть змінюватись залежно від характеру

інтелектуального порушення, його ступеня тяжкості та наявності супутніх розладів та коморбідних станів. Проте, ряд спільних характеристик є помітними для всіх таких ситуацій:

1. Затримки в розвитку моторики: діти з інтелектуальними порушеннями часто демонструють уповільнене формування моторних навичок у порівнянні зі своїми однолітками. Вони можуть відчувати труднощі з координацією рухів, точністю виконання дій та швидкістю рухових реакцій.

2. Необхідність індивідуального підходу: кожна дитина з інтелектуальними порушеннями має свої унікальні риси та потреби, тому важливо враховувати ці особливості при створенні програми розвитку моторних навичок. Індивідуальні підходи, адаптація навчальних матеріалів та завдань дозволяють максимально сприяти прогресу дитини та ефективному освоєнню рухових умінь.

3. Застосування спеціалізованих методик і засобів: у сучасній педагогіці широко використовуються різноманітні підходи для стимуляції розвитку моторики у дітей з інтелектуальними порушеннями. Серед них можна виділити терапію із застосуванням сенсорних матеріалів, музикотерапію, заняття ритмікою, вправи на основі нейробіки та кінезіології.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналіз проведеного науково-теоретичного дослідження проблеми порушення моторики у дітей із порушеннями інтелектуального

розвитку дозволяє стверджувати, що дана категорія порушень поєднуються як в загальноруховій, так і психосоціальній сферах; дітям із порушенням моторики властиве відставання в розвитку рухової сфери різного ступеня прояву (основні рухові вміння і навички сформовані недостатньо, рухи ритмічно не організовані, спостерігається підвищена рухова виснаженість).

Моторика та сенсомоторика є невід'ємною складовою всіх форм активності дитини, в яких вона виявляє себе як індивід, індивідуальність, особистість. У процесі онтогенезу у дітей формуються їх сенсомоторні вміння і розвиваються сенсомоторні якості.

Констатовано необхідність застосування у корекційно-відновлювальному процесі єдиного клініко-психолого-педагогічного підходу на принципах міждисциплінарної взаємодії та максимальної індивідуалізації освітньо-корекційного процесу та науково доведено важливість ранньої діагностики порушення сенсомоторної сфери, раннього втручання (ранньої корекції), виправлення наявних та попередження можливих наслідків порушення моторики у дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в удосконаленні сучасних підходів до процесу розвитку моторики у дітей з інтелектуальними порушеннями з використанням інноваційних педагогічних технологій нейробіки та кінезіології.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Ботнарева Н. Сучасні технології розвитку дрібної моторики рук у дітей з особливими освітніми потребами. *Корекційна та інклюзивна освіта очима молодих науковців: збірник наукових праць*. Вип. 11. Том 1. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. С. 32–37.
2. Дефектологічний словник: навчальний посібник / за загальною редакцією В. І. Бондаря, В. М. Синьова. Київ : МП Леся. 2011. 528 с.
3. Пиляєва Н. С. Проблема вивчення праксису та його відхилень у спеціальній літературі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2021. № 77, Т. 2, С. 38–43.
4. Синьов В. М., Матвеева М. П., Хохліна О. П. Психологія розумово відсталості дитини : підручник. Київ : Знання, 2008. 359 с.
5. Сімко А. В. Особливості розвитку психомоторної активності дітей. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2017. № 9. С. 205–214.
6. Шинкарюк А. І. Психомоторно-рівнева структура активності та свободи суб'єкта. Кам'янець-Подільський : Оіюм, 2005. 448 с.

Луканьова Л. О.

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY)

Дата першого надходження статті до видання: 24.01.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 16.02.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 16.04.2026

